

Leena Eräsaaren tutkimuksessa haastateltava käyttää mustan enkelin metaforaa ottaessaan kantaa Engel-osaakeyhtiön pörssiin siirtämiseen. Haastateltava toteaa, että "Antaa mennä vaan! Saatvapahan nekin (Engeliin palkatut uudet työntekijät, selvitys KF) sitten mustan Engelin niin kuin mekin aikoinaan. Sehän

oli vähän ennen joulua kun saatiin irtisanomisista tietää." Entisen Rakennushallituksen irtisanotun siivoojan ja ammattiyhdistysaktiivin mustan enkelin metafora kertoo tilanteesta, jossa valtiovarainministeriön aloitteesta Rakennushallitus yksityistettiin ja sen n. 1100 siivoojaa irtisanottiin juuri ennen joulun pyhiä. Osalle heistä luvattiin uusi työnpaikka Rakennushallituksen toisessa seuraajaorganisaatiossa Engelissä. Heidät olisi palkattu siivoojiksi uuteen organisaatioon n. 40 prosenttia pienemmällä palkalla kuin aiemmin Rakennushallitukseen. Työntekijöiden valikointi entisestä Rakennushallituksesta johti siihen, että juuri ne henkilöt jotka olisivat työtä eniten tarvinneet mm. raskaiden hoitovelvollisuuksiensa vuoksi, jäivät Eräsaaren mukaan työttömiksi. Rakennushallituksen henkilöstön saneeraamisen kovia menettelytapoja kuvataan kirjan haastattelussa "eläimellisiksi", vaikka valtion odottaisi noudattavan esimerkillistä ja inhimillistä henkilöstöpolitiikkaa.

Menettelytapojen julmuutta haastateltavat kuvasivat mm. seuraavasti: "tuntui kuin olisi rautasahalla vähitellen kurkkua sahattu". Muutosta Rakennushallituksessa

**MUSTA ENKELI OTTAA
KENET HALUAA
- KIRJA JULKISISTA TILOISTA
JA VALTION YHTIÖITTÄMISEN
TOIMINTATAVOISTA
SUOMESSA**

*Leena Eräsaari: Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen.
Gaudeamus, Helsinki 2002. 232 s.*

tehtiin ensin monta vuotta ja lopulta suuret ja perusteelliset muutokset markkinoilla toimivaksi osakeyhtiöksi tehtiin äärimmäisen nopealla "tiikerinhypyllä", jota Eräsaari nimittää paikalliseksi suomalaiseksi hallintokäytännöksi. Hallintokäytännölle näytti olevan ominaista johtajakeskeisyyden korostaminen, jonka voi tulkita eräänlaiseksi suomalaispaikalliseksi hybrikseksi ja ylimielisyydeksi. Sen mukaan muutostilanteissa tehdään "ennen näkemättömiä ratkaisuja" tavoilla, jotka muutkin tulevat muistamaan. Eräsaaren huomioiden mukaan Suomessa management-käsitteen käännökseksi omaksutaan yleensä johtaminen, kun muissa maissa käännökset viittaavat enemmän kollektiiviseen ponnisteluun kuten organisointiin ja suunnitteluun.

Tutkimuksen mukaan Rakennushallituksen tapauksessa valtiovarainministeriön virkamiehet ja heidän menettelytapansa, joissa liikutaan laillisuuden rajoilla, muistetaan varmasti myös tulevaisuudessa. Eräsaari kertoo, miten laittomuus käytettiin valtiovarainministeriössä myös tietoisesti: laittomuuksien perusteella maksettavien korvausten arveltiin tulevan toisenlaista menettelyä halvemmiksi. Lisäksi ilmeisesti oletettiin, että

matalapalkkaiset siivoojat olisivat kykenemättömiä itsensä puolustamiseen. Kuten tunnettua, jutussa kävi kuitenkin toisin.

Mustan enkelin metafora otetaan Eräsaaren kirjassa taitavasti käyttöön perinteisiä akateemisia kirjoittamisen stereotyyppioita uudistaen mm. kirjan kuvituksella. Eräsaaren jälkipolveen

kuuluva nuori taitelija kuvittaa siivellisten virkamiesenkeleidensä avulla osuvalla ja humoristisella tavalla kirjaa, jossa Rakennushallituksen murrosta käytetään julkisen sektorin markkinamuutoksen symbolisena ja allegorisena esimerkkitapauksena. Rakennushallitus onkin hyvä esimerkki valtion ja kuntien 1990-luvun henkilöstöpolitiikan raadollisista ja repivistä piirteistä. Rakennushallituksen tapauksessa valtion parisataavuotisia perinteitä kantava virasto muutettiin ilman pehmentäviä välivaiheita suoraan markkinoilla toimivaksi yritykseksi. Eräsaaren kirjan moneen suuntaan avaava kirjoitustapa tempaa lukijan mukaansa, vaikka alussa tuntui, että kirja monine juonineen hajoaa käsiin. Itse huomasin lukevani kirjaa lopulta kuin salapoliisiromaania. Kirjassa lukijaa johdatetaan julkisen hallinnon organisaatiomuutosten uskottomien käänneiden läpi viimein myös koviin loppuratkaisuihin.

Virkamiesarkkitehdeista ja muista valtion ammattilaisista tehtiin "reippaita konsultteja". Heidän osansa oli toimia avarassa ja niin epävarmassa riskien maailmassa virallisesti yhteen hiileen puhaltamalla, mutta arjessa kätkeytyi keskenään projekteista kamppailen ja oleellisia tietoja toisiltaan

salailleen. Eräsaari kuvaa osuvasti, miten virallinen ideologia ("hyväntuulinen pursi, joka kulkee purjeet pulleina") on ristiriidassa uusien toimintakäytäntöjen kanssa, jotka johtavat esimerkiksi uuden organisaation sisäänpääsyn tarkkaan kontrollointiin. Julkisten organisaatioiden yksityistäminen kuvataan yleensä avautumisen prosessina, joka johtaa salailun päättymiseen ja uuteen avoimuuteen. Käytännössä julkisen sektorin yksityistäminen ja kilpailuttaminen näyttää kuitenkin johtavan korostuneeseen organisaatioiden imagon ja statuksen varjeluun yksityiseltä sektorilta kopioiduilla menettelytavoilla. Muutos merkitsee julkisten tilojen symbolista sulkeutumista ulkomaailmalta. Vierailijoiden sisäänpääsyä kontrolloidaan tarkasti ja suljettuja ovia perusteellaan mm. yksityisten yritysasiakkaiden eduilla.

Tutkija kertoo, miten hänen oli ajoittain vaikea uskoa puhetta, jossa haastateltavat kertovat muutosten jälkeen siitä miten kaikki on nyt "niin kivasti" ja kaikki puhaltavat yhteen hiileen hyvällä yhteishengellä. Markkinatoiminnan sisällä säröt ilmenevät kiertoisemmin ja peitetymmin. Työntekijät kertovat pitkälle yöhön venyvistä työpäivistään ja hyvästä yhteishengestä epävarmuuden keskellä, mutta samalla he saattavat todeta, että "eihän kukaan jaksaa tämmöistä iät ja ajat". Muutos on johtanut myös siivoojien osalta yksin puurtamisen yleistymiseen ja työn lisääntyvään raskauteen. Uuden yrityksen johtoon palkattu markkinoinnin ammattilainen kuitenkin vakuuttaa, että "muutos on jatkuvaa" ja "ongelmat ovat meille vain mahdollisuuksia."

Nautin kirjan värikkäästä tavasta purkaa managerikirjallisuuden koodeja ja käsitteitä, joita Eräsaari vertaa moderniin kirkko- ja munkkilatinaan. Hän osoittaa, miten "maailmaa tehdään sanoilla ja sanat tekevät maailmaa". Managerikirjal-

lisuuden kansainvälisiä lainasanoja hän Uwe Pörksenin viitaten nimittää muovisanoiksi, jotka tyhjiydessään ja ilmaisemattomuudessaan samalla venyvät keinoitekoisesti hyvin moneen tarkoitukseen. Liikkeenjohdollinen managerikirjallisuus on myös Suomessa luonut muovisanoineen muodin. Muotisuuntauksia apinoidessaan managerialismin muovisanojen toistajat voivat väittää itseään myös edelläkävijöiksi ja muutosaagenteiksi, vaikka lopulta he tekevät muodin mukaisesti juuri niin kuin kaikki muutkin ja "vapauttavat samalla itsensä itsensä kannattelun vaivasta". Eräsaaren kirjan yhtenä tavoitteena onkin antaa ääni ihmisille, jotka ovat joutuneet tämän sietämättömän muodin uhreiksi.

Eräsaaren tutkimus kiinnittyy viime vuosina voimakkaasti kasvaneeseen symbolisen organisaatiotutkimuksen perinteeseen. Tässä perinteessä organisaatiota ei haluta tutkia organisaatiokäytännönä tai rakennekaaviona, vaan "jännittävinä olioina, jotka pyörittävät maailmaa". Tämä perinne on tehnyt organisaatiotutkimuksen aivan uudella tavalla mielenkiintoiseksi tutkimuksen alueeksi, jolla tutkitaan organisaatioiden tapaa jatkuvasti ylläpitää itseään erilaisen symbolisten ja toiminnallisten riittien avulla.

Eräsaaren kirjan toinen, julkisia tiloja pohtiva, juoni johtaa hänet käsittelemään myös Rakennushallituksen toisen perillisen eli Valtion kiinteistölaitoksen (nyk. Senaattikiinteistöt) toimintaa julkisten tilojen vuokraajana ja ylläpitäjänä. Kysymys on Rakennushallituksen perinteen jatkajasta ja organisaatiosta, johon päästiin eikä jouduttu, kuten Engeliin. Huolimatta perustoitoksen resursoineista kiinteistölaitos menetti organisaatiomuutoksen yhteydessä Rakennushallitukselle kuuluneen toiminnallisen autonomian ja joutui suoraan omistajaviraston eli valtionvarainministeriön talutusnuoraan. Varsin-

naisena kiinteistölaitoksen asiakkaana toimii tosiasiallisesti valtiovarainministeriö eivätkä niinkään kiinteistölaitoksen vuokralaiset, jotka Eräsaaren mukaan ennemminkin joutuivat kiinteistölaitoksen vasalleiksi. Eräsaari ironisoi Valtion kiinteistölaitoksessa vallitsevaa puhetta laadusta, hyvästä palvelusta ja toiminnan peruseriaatteista, joiden mukaan "asiakas on kingi". Valtion kiinteistölaitoksen vuokralaiset, kuten yliopistot, ovat Eräsaaren tulkinnan mukaan kaukana siitä asemasta, että heitä palveltaisiin kiinteistölaitoksen keskeisinä asiakkaina. Enemmän yliopistot ja muut vuokralaiset toimivat kiinteistölaitoksen vasalleina, joilla teetetään kiinteistölaitokselle kuuluvia tehtäviä, kuten maa-alueen hoitoa. Kiinteistölaitoksen aitoina asiakaina yliopistot joutuvat kuitenkin maksamaan aitoa markkinavuokraa ja kestävänsä markkinoilla kilpailuttujen vaihtuvien urakoitsijoiden kädenjäljen. Liian usein tämä johtaa erilaisten markkinamekanismien kautta yhä suurempien, laadultaan yhä heikompien ja käyttötarkoituksen kannalta huonosti harkittujen rakennusten pystyttämiseen.

Eräsaari osoittaa kirjassaan, miten esimerkiksi rakentamisen alueella markkinoistuminen johtaa suurien monopolien syntyyn ja uudenlaiseen tuhlaukseen. Tämä on paradoksaalista, koska kilpailuttamisen ja yhtiöittämisen tärkeyttä julkiselle sektorille alunperin perusteltiin monopolien purkamisella ja tuhlauksen lopettamisella.

Tutkimuksen keskeiset johtopäätökset jäävät kuitenkin mielestäni hieman harmittavasti levälleen. Olisin toivonut, että Eräsaari olisi vielä koonnut tutkimuksensa keskeiset johtopäätökset kysymykseen, joka mielestäni kirjassa on keskeisin eli julkisen erityislaadun tunnistamiseen ja samalla julkisen merkityksen oikeuttamiseen. Tuohon kysymykseen Eräsaari onnistuu tuottamaan kirjallaan uusia mielenkiintoisia

näkökulmia, jotka ansaitsevat laajempaan keskusteluun juuri nyt. Eräsaari kertoo tutkimusrahoitusta tutkimukselleen hakiessaan saaneensa Akatemian arviointikierroksella arviointisijalta kommentin, jonka mukaan tutkimus ei kuulu kaikkein ajankohtaisimpiin aiheisiin. Tällaiset toteamukset

osoittavat sen, miten epämuodikkasta ja vallitsevan ajanhengen vastaista on tällä hetkellä tutkia alas ajettavaa julkista sektoria tai julkisten tilojen erityistä merkitystä suomalaisten sosiaalisessa ja kulttuurisessa todellisuudessa. Kirjan luettuaan ymmärtää lukija hieman paremmin aiheen ajan-

kohtaisuuden ja tärkeyden, vaikka kirjan päällekkäiset ja turhan erilliseksi jäävät juonet saattavat matkan varrella hieman näännyttää lukijaa. Eräsaari on kirjoittanut tärkeän kirjan markkinoistumisen mustasta enkelistä, jonka erityisesti yliopistoissa työskentelevin kannattaisi lukea.

Karin Filander

Puhe informaatio- tai tietoyhteiskunnasta on yksi hallitsevimista aikamme epookkia muodostavista diskursseista. Naiveimmillaan sitä luonnehtii poikkeuksellisen historiaton näkemys aikakautemme muuttuvasta luonteesta, nykyistä tilannettamme kuvataan siten, että lähes kaikki on ympärillämme muuttumassa valtavan nopeaan tahtiin. Toisaalta monenlaisissa tietoyhteiskuntakehitystä luotaavissa katsauksissa on rakennettu erilaisia ja vaihtelevan pituisia menneisyyksiä nykyiselle yhteiskunnalliselle kehitystilanteellemme. Ilmeisesti tarkoituksena on ollut tehdä nykyinen kehitys ja sen mahdollinen suunta jotenkin ymmärrettävämmäksi löytämällä sille erilaisia historiallisia alkukohtia. Tietoyhteiskuntapuheella on näin erikoinen suhde ja halu historiaan.

Toinen tietoyhteiskuntakeskustelua leimaava piirre on se, että siinä yhdistyvät toisiinsa monimutkaisella tavalla tieteelliset ja poliittiset pyrkimykset. Tietoyhteiskunta on varsin pitkälle yhteiskuntapoliittisesti kiinnostava hanke ja siihen kohdistuu monenlaisia poliittisia intohimoja. Informaatioyhteiskunnan kehittäminen on viimeisen kymmenen vuoden aikana ollut yksi keino rakentaa erilaisia yhteiskuntapoliittisia ohjelmia, joissa vaihtelevilla tavoilla on sekoitettu toisiinsa valtiollisen sääntelyn purkamista, kansalaisyhteiskunnan kehittämistä ja sosiaalivaltion rakentamista.

Armand Mattelartin kirja Informaatioyhteiskunnan historia on varsin kunnianhimoinen yritys muodostaa kokonaiskuva informaatioyhteiskunnan aatehistoriallisista, yhteiskunnallisista ja poliittisista taustoista. Kirja on moniaineksinen,

jopa siinä määrin, että sen lukeminen edellyttää tavanomaista tarkempaa keskittymistä. Vajaseen kahteen sataan sivuun on pakattu niin paljon asiaa, että asiakokonaisuuksien pitäminen mielessä edellytti ainakin minulta hetkittäin palailemista taaksepäin tekstissä. Leipätekstin lomaan kirjaan on sisällytetty lukuisia muutama sivun mittaisia ekskursseja mita moninaisimmista aiheista.

Jotkut suomalaiset muistanevat Armand Mattelartin entuudestaan hänen yhdessä Ariel Dorfmanin kanssa kirjoittamastaan poleemisesta kirjasta "Kuinka Aku Ankaa luetaan", joka taisi aikoinaan synnyttää pientä poliittista kohuaakin. Mattelart työskentelee Pariisissa informaatio- ja kommunikaatiotieteiden professorina ja hän on julkaissut runsaasti teoksia viestinnän historiasta. Hänen tutkimuksensa ovat käsitelleet muun muassa viestinnän kehitystä Latinalaisessa Amerikassa sekä viestinnän globalisaatiota.

Mattelart tunnistaa informaatioyhteiskunnan käsitteen ideologisen luonteen ja hänen kirjansa keskeisenä tehtävänä on osoittaa ja eritellä sitä, miten erilaisten tieteenalojen piirissä käyty keskustelu informaatiosta ja informaatioyhteiskunnasta on kietoutunut monimutkaisella tavalla kansalliseen ja globaaliin politiikkaan. Näin itse siten, että kirja jakautuu

INFORMAATIOYHTEISKUNNAN HISTORIA JA PALUU KLASSIKKOIHIN

Armand Mattelart: Informaatioyhteiskunnan historia.

Vastapaino, Tampere 2003. 172 s.

Alkuteos: Histoire de la société de l'information.

Käännös: Risto Suikkanen.

Jukka Heiskanen & Jorma Mäntylä (toim.):

MarxIT. Informaatiokapitalismin kriittistä tarkastelua.

Karl Marx-seura, Helsinki 2003. 155 s.

lähinnä kahteen jaksoon. Ensimmäisellä sadalla sivulla käsitellään tieteellistä keskustelua informaatiosta ja informaatioyhteiskunnasta. Kirjan loppuosassa painopiste on selkeämmin politiikan muodonmuutosten käsittelyssä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että kirjan alkupäässä aiheen käsittely etenee ennen kaikkea yksittäisten

tieteen merkikhenkilöiden saavutusten esittelyn kautta. Jälkimmäisessä osassa keskeiseksi kehitystä eteen päin vieviksi toimijoiksi näyttäytyvät pikemminkin toimijaryhmät ja erilaiset komiteat ja instituutiot. Paitsi että kysymys voi olla kirjoittajan tahdonvaltaisesta esitystavallisesta valinnasta, se voi myös ilmentää sitä, että nykyaikaisessa tieteellisessä ja yhteiskunnallisessa kehityksessä merkittävintä muutosta saavat aikaan nimenomaan instituutiot, eivät niinkään yksilötoimijat.

Tieteen kehityksen alueella Mattelart erottaa lähinnä kaksi merkittävää suurta linjaa, joiden rinnakkaisen kehityksen lopputuloksena meidän aikamme edelleen jokseenkin epä määräinen informaatioyhteiskunnan käsite on muodostunut. Ensinnäkin Mattelart kaivaa esiin länsimaisen tieteen perinteessä informaation käsitteellistyksiä aina 1600-luvulta lähtien ja osoittaa niiden kytköksiä erilaisiin yhteiskunnallisiin käytäntöihin, kuten viestintäjärjestelmien kehittämiseen sekä maanmittauksen tarpeisiin. Toiseksi informaatioyhteiskunnan käsitteen historialliseksi juureksi Mattelart nostaa yhteiskunnan muutosta tarkastelevan ajattelun, joka lähti liikkeelle 1800-luvun alkupuolen varhaisista teollista yhteiskuntaa koskevista näkemyksistä ja joka jatkui 1900-luvun alkupuolella liikkeenjoh-